

као што су пустошења, сеобе, изгнанства, глад, похара, а посебна пажња посвећена је мотиву *прорицања опустошења*.

Књига *Развијање свитка*, у којој су са различитих аспеката обрађене историјске теме углавном српског средњег века, привлачи пажњу не само медијеалиста, него и свих оних који су заинтересовани за питања културне историје Срба XVIII и XIX века.

Ана Рочкомановић

TALIJANSKA LINGVISTIKA PO TEKSTOVIMA IZ DUBROVAČKOG ARHIVA

(Diego Dotto, *Scriptae venezianeggianti a Ragusa nel XIV secolo. Edizione e commento di testi volgari dell'Archivio di Stato di Dubrovnik*. Interadria. Culture dell'Adriatico. Roma: Viella, 2008, 558 str.)

Prije četrdesetak godina Dimitrij Obolenski, jedan od vodećih bizantologa, predstavio je britanskoj javnosti Carstvo Novog Rima kao *commonwealth*, zajednicu naroda i dobara. Iako je njegov pogled na „pohrišćanjenu Rimsku Imperiju”, kako smo učili o Bizantu od velikog Georgija Ostrogorskog, zamagljen nastojanjem da što više približi prosječnom britanskom čitaocu Romejsko carstvo, ipak je Obolenski u Oxfordu skovao izraz koji dobro opisuje i vrijeme pune mletačke dominacije na Jadranu, od početka 13. do sredine 14. stoljeća. Kao što je Fernand Braudel u nezaobilaznoj studiji o Mediteranu u vrijeme Filipa II. tražio druge ‘Mediterrane’ na Atlantiku i Baltiku, smatrajući da su se tipična društveno-ekonomska gibanja odvijala na svim područjima sa srodnom društvenom, ekonomskom, političkom, pa i geografskom strukturom, moguće je usporediti s ovim pristup maloj mletačkoj „zajednici naroda i dobara” na Jadranu i započeti od tog temelja s promatranjem visokog mosta odnosa između dvije jadranske obale.

Vrlo poučan i važan korak u navedenom pravcu predstavlja rad Diega Dotta, romanista s doktoratom Univerziteta u Padovi, koji je ovom knjigom odlučio podijeliti rezultate svog rada s javnošću. Poučan, jer sistematično izlaže principe provedenog istraživanja, gotovo jednako baveći

se latinskom i romanskom paleografijom kao i jezičnom analizom, a važan barem zato što napušta uobičajene interpretacije arhivske građe iz Državnog arhiva u Dubrovniku kao izvora za političku, ekonomsku i književnu historiju, uz novija istraživanja demografske historije i historije svakodnevnog života. Dodajmo tome i jedan mali, subjektivni razlog: važno je znati kako nas drugi vide, kako gledaju i na naš današnji rad i na naše vjekovno nasljeđe. Autor nam i tu izlazi ususret, možda i nehotice, jer se obilato koristio rezultatima istraživača s istočne obale Jadrana. Tako je kod izdavanja arhivske građe odao zasluženo priznanje Jorju Tadiću, koji je još 1935. u izdanju Srpske Kraljevske Akademije objavljivao dokumente iz serije *Litterae et Commissiones* ("Pisma i uputstva Dubrovačke Republike"), dok je u prikazu razvoja srednjovjekovnog dubrovačkog i dalmatinskog društva slijedio poglede Bariše Krekića, potom Josipa Lučića i Nade Klaić. U njegovim očima imaju visoko mjesto, isto kao lingvist i romanist Žarko Muljačić, autoritet za područje ovdje odabranog užeg interesa, istraživanje jezika. Ovi su autori istaknuti među drugima da stoje uz bok brojnim talijanskim perima, čime iz moderne perspektive govore o mozaiku nekadašnje „zajednice naroda i dobara” pod vrhovnom mletačkom zaštitom.

Međutim, sekundarna literatura samo upotpunjava autorovo izlaganje, najviše mu služi za skicu politike, ekonomije i društva dubrovačke komune pod mletačkom upravom, uz kratke usporedbe s dalmatinskim gradovima. Pritom se, doduše, javljaju tipične teškoće. Budući da je knjiga napisana prvenstveno za talijansku publiku, stranci bi mogli imati nevolja s razumijevanjem naših imena i naziva, pa bi bilo opravdano da je autor upozorio na pravilan izgovor i naglasak, te čitanje dijakritičkih znakova. Snažženje bi svakako olakšala i geografska karta, osobito spominjući uobičajene kolonije dubrovačkih trgovaca u istočnoj Bosni i Srbiji. Ipak, nema mjesta za veću zamjerku: zaplovio je nakratko vodama tradicionalne historiografije najviše iz osjećaja duga prema okolišu koji ga je zatekao u Dubrovniku i Državnom arhivu, ali nije mu podlegao i pravovremeno se vratio u sigurnu luku matičnog interesa, baveći se jezikom. Dobro je što je u ovoj historiografskoj digresiji našao mjesta i da upozori na važne odluke dubrovačkih vijeća iz druge polovice 15. stoljeća o jeziku na kojem se službeno podnose molbe, a prisjetio nas je i zapažanja mletačkih putopisaca iz 16. stoljeća o dubrovačkom kraju i govoru puka i vlastele. U tom kontekstu također dragocjen je podatak o upotrebi jezika u Crkvi, kao i anoniman izvještaj o radu dubrovačke Kancelarije sredinom 16. stoljeća. Među klasičnim autorima koji su barem dodirnuli jezičnu problematiku nije zaboravio učitelja mladih Dubrovčana iz rane Renesanse, Filipa De Diversisa, kao ni njegova mlađeg suvremenika, lovorom ovjenčanog pjesnika Iliju Crijevića. Obojica su u svojim djelima iznosili vlastite uspomene o jezičnoj kulturi grada, a njihovu tradiciju nastavili su veliki povjesničari Dubrovačke Republike iz 18. stoljeća, poput Serafina Marije Crijevića, Ignjata Đurđevića ili Sebastijana Slade Dolcija.

Polazište izgleda jednostavno: pregledati dokumente, usporediti ih i proanalizirati i tako opisati glavne karakteristike romanskog koji je tada službeno prevladavao nad latinskim i slavenskim, kao materinjim jezikom velike većine stanovništva. Ipak, trebalo je doći u Državni arhiv u Dubrovniku i uložiti godine napora da bi se postigao novi, originalni rezultat. Dugotrajno istraživanje autor temelji na izvornim dokumentima, originalnoj građi nastaloj u razdoblju od kraja 13. pa do osamdesetih godina 14. stoljeća, držeći se uglavnom kronoloških okvira mletačke uprave. Pošto je u početku istaknuo razliku između autohtonog pisma (*scripta autoctona*), koje su koristili domaći pisari, i kancelarijskog pisma (*scripta cancelleresca*), koje su potom razvijali došljaci s Apeninskog poluotoka, u skladu s tom podjelom razvrstao je i analiziranu građu, većinom dosad neobjavljenu. Da bi ilustrirao osobine službenih tekstova iz prve, starije grupe, autor je izabrao ukupno 53 teksta iz arhivskih serija *Reformationes* (s odlukama triju dubrovačkih vijeća) i *Diversa Cancellariae* (zbirka različitih zapisa iz Kancelarije dubrovačke komune, a kasnije Republike, pretežno privatne naravi). Na početku svakog teksta je kratki opis sadržaja (regest). Transkripcija izabranih tekstova je interpretativna, kako je uobičajeno kod izdanja praktičnog karaktera, iako slijedi i postavke diplomatskih izdanja. Detaljno objasnivši kako razrješava kratice, kojima dokumenti iz ovog perioda obiluju, autor nam nudi pouzdanu, pedantnu i vrlo iscrpnu analizu svih tekstova. Bogati komentar kreće od opisa pergamenta i papira, da bi preko paleografskih elemenata, ističući sve karakteristične osobine, stigao do jezične analize kao najvažnijeg područja. Razrađena u tri standardna koraka, fonetiku (zasebno vokalizam i konsonantizam), morfologiju i sintaksu, autorova interpretacija ne ostavlja mnogo mjesta sumnjama i nejasnoćama.

Isti analitički pristup susrećemo i u radu s tekstovima iz kasnijeg perioda, približno od 1301. do 1380., koje je smjestio pod *scripta cancelleresca*. Budući da je ovo bilo vrijeme posvjedočene aktivnosti talijanskih kancelara, zaustavio se prvo na pregledu povijesti dubrovačke Kancelarije, slijedeći osobito rasprave Konstantina Jirečeka (vrlo značajnog autoriteta i za romansku lingvistiku) i Josipa Lučića. Pritom je vrlo značajno što поближе opisuje rad nekolicine poznatih kancelara koji su u ovo vrijeme s Apenina potražili kruh pod zaštitom sv. Vlaha. Izbor tekstova još je bogatiji, prikazao ih je 72 u ovoj skupini, a tražio ih je također u serijama *Litterae et Commissiones*, za razdoblje poslije 1358., i u zbirci testamenata (*Testamenta Notariae*). Dodatno se istaknuo analitičkom vještinom kad je posvetio posebnu pažnju karakteristikama svakog od izdvojenih kancelara. Istina je da je Jorjo Tadić u prvoj knjizi ranije spomenutog izdanja „Pisma i uputstva Dubrovačke Republike” mnogo više pisao o životu i poslovnim aktivnostima ovih ljudi u Dubrovniku, ukratko se osvrćući i na njihovo pismo. Dotto je ovdje pošao tragom Jirečeka i Tadića, ali pritom nije žrtvo-

vao vlastita istraživačka načela. Zato je istaknuo misao da „iako je odlično Tadićevo izdanje iz 1935. zamišljeno, očito, u korist historičara, nikad nije bilo predmet obuhvatne lingvističke analize”.

U zaključnim razmišljanjima opravdano je naglasio heterogenost i slobodu pisanja. Dakle, svaka sumnja za svojevrsni mletački imperijalizam, za presizanje na istočnu obalu Jadrana, za opravdavanje nečega na što Republika Sv. Marka i kasniji talijanski svijet nemaju pravo, uzmiče pred naučno dokazanom istinom, pred plurilingvizmom koji je karakterizirao mali mletački *commonwealth*, isto kao i veliki bizantski. To su isticali i stariji istraživači s Talijanskog poluotoka, formulirajući kao „mletačko s druge strane Jadrana” ili „prekomorska Romanija”. Autor je s pravom izvršio nekoliko podjela. Razlikuje rad domaćih i talijanskih pisara, svjestan je preplitanja triju jezika (latinskog, romanskog i ‘slovinskog’), upozorava i na odgovarajuće razlike u pismu, a one nisu samo paleografske. Opisane podjele pridonose mnogo boljem razumijevanju složene teme kojom se bavi, pri čemu je interdisciplinarnost nezaobilazno polazište. Iako je sličan rad ostvario Velimir Laznibat, objavivši knjigu pod naslovom *Govor Dubrovnika u 17. i 18. stoljeću (na osnovi arhivskih zapisa)* (Mostar 1996.), zbog spomenutih razloga pred našim autorom ovdje je stajao mnogo veći izazov i s njime se uspješno nosio.

Knjiga je opremljena kazalom vlastitih imena i geografskih pojmova, te s ukupno 16 snimaka dokumenata iz Državnog arhiva u Dubrovniku. Priložen je rječnik romanskih izraza iz citiranih dokumenata, napisan u skladu sa suvremenom talijanskom romanistikom, uz tumačenja nepoznatih riječi po riznici talijanskog jezika (*TLIO*), u sklopu projekta izrade rječnika talijanskog jezika, što je danas dostupno na Internetu. Neovisno o tome hoće li nam ovo djelo poslužiti kao praktični paleografski priručnik, kao udžbenik opće lingvistike s konkretnim pregledom pravila na temelju tekstova iz 14. stoljeća sačuvanih u Državnom arhivu u Dubrovniku ili jednostavno kao uvid u suvremeno stanje talijanske humanistike zainteresirane za istraživanja na istočnoj obali Jadrana, Dotto zaslužuje iskreno priznanje. *Nomen est omen.*

Relja Seferović